

ИНСТИТУЦИЯТА НА КОЙНОНА В ГОРНА МАКЕДОНИЯ – ПРЕДПОСТАВКИ И ХАРАКТЕРНИ ОСОБЕНОСТИ НА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО Ѐ

Георги Митрев

С името Горна Македония в античната историография и география се означават западните области на македонското царство. Това по думите на Страбон била планинска страна. Релефните ѝ особености я противопоставяли на разположената на изток от нея равнинна Долна или Приморска Македония, разположена в близост до Термейския залив и Егейско море (Strabo. VII 7, 8; VII frg. 12. Срв. ИТМ, 1949: 218–221). В обществено-политически план Горна Македония се свързва с възникването на македонската държава; с утвърждаването на ранната столица Еге; но и с присъствието на различни племена – илирийски, епиротски и племена с не съвсем ясен етнически произход. В затворените долини и по планинските склонове обитавали орести, атинтани, линкести, дасарети, дериопи, пелагони и много други. За земите на тези племена, а и за съседите им на запад, до Керкира, е известно, че според някои автори също били част от Македония, понеже всички се стрижели по еднакъв начин, говорели един диалект, носели еднакви дрехи и т.н. Но както забелязва Страбон, някои от тези племена говорели по два езика, което днес подсказва, че популярното по тези места гръцко наречие не било роден език за всички (Strabo. VII 7, 8. Срв. ИТМ, 1949: 218).

Страбон разказва и за ранната история на горномакедонските племена. “Всички тези народи в по-старо време образували отделни държави със свои царе; така еххелеите се управлявали от потомците на Кадъм и Хармония... Линкестите пък се намирили под властта на Арабей, който бил от рода на Бакхиадите; внучка от дъщеря му била Евридика, майка на Аминтовия син Филип, т.е. Филип II... Епиротските молоти били под властта на Пир, сина на Неоптолем,... и на неговите потомци, по произход

тесалийци; останалите се управлявали от туземни царе. С течение на времето добивали надмощие ту едни, ту други племена, докато най-после всички попаднали под македонска власт... Областите Линкестиди, Пелагония, Орестиди и Елимея наричали дори горна Македония, а по-сетнешните автори ги наричали и свободна Македония. ...След съсипването на македонското царство всичко попаднало под римска власт” (Strabo. VII 7, 8. Цитатът се помещава по превода на Г. Кацаров – Хр. Данов в ИТМ, 1949: 218).

Географските, етнографските и политическите особености на Горна Македония от предримската епоха са в пряка връзка с проблематиката на койноните и предпоставките за тяхната поява. Създаването на тези регионални съюзи е в пряка връзка и със завладяването от римляните на македонската държава в средата на II в. пр.н.е. По повод конституирането им Д. Канацулис предполага, че в Горна Македония се провежда един своеобразен административен експеримент на римската власт, при който горномакедонските области били обявени за свободни. Възстановяването на царството в тези области по неговите думи е било невъзможно не само защото физически не съществували наследници на местните династически домове, но и защото самите римляни не желали да възстановят една институция (в смисъл на монархическата), която им създала твърде много затруднения в Македония (Κανατσούλης, 1970: 187). По същия повод Ф. Папазоглу изтъква, че аристократичният характер на койноните допадал на римските интереси, защото съсловието на богатите собственици, задоволявайки своите амбиции за политическа и обществена активност, същевременно се явявало и като най-сигурната опора на римското господство (Papazoglou, 1959: 170).

Към тези констатации би могло да се добави, че сред предпоставките за възникването на койноните в Горна Македония са и етнографските и политическите особености в нейното развитие. За първи път голяма част от тези народи били подчинени от македоните при управлението на Александър I Филелин (498 – 454 г.) (Κανατσούλης, 1977: 132). Независимо от това обаче те запазили своите владетели. Състоянието на донякъде формални съюзници се променило едва при Филип II (359 – 336 г.), когато местните династии една след друга били прекъснати, но се съхра-

нило положението на горномакедонската родова аристокрация. Запазил се и споменът за някогашната политическа независимост, свързан с употребата на етникони при означаването на лица, произхождащи от тези територии – например Μακεδῶν ἐξ Ὀρεστίδος, Μακεδῶν Ἐλιμιώτης ἐκ Πυθείου и др. (Κανατσούλης, 1970: 185; Papazoglou, 1988: 247). Нещо повече, един век и половина по-късно, при Филип V и Персей, тези области били равноправни участници в съюзната македонска държава от елинистическата епоха. Полибий (ок. 201 – 120 г.) споменавал съществуването на койнона на македоните към края на управлението на Антигон Досон, който бил настойник на Филип V в периода 229 – 221 г., а днес това потвърждава епиграфски паметник от о-в Делос от епохата на самостоятелното управление на Филип V (221 – 179 г.) (Polyb. IV, 9, 4; XI, 5, 4. Срв. Veloch, 1924 – 1927: 383; Walbank, 1940: 264–265; Bengtson, 1950: 395; Κανατσούλης, 1953 – 1955: 33). Същият съюз е известен и във връзка с войните на македоните срещу римляните. Формирал се от македонските градове и общини, които Тит Ливий означава като civitates Macedonum (Liv. XXXIX, 28, 2; XXXIX, 28, 11; XLII, 53, 2–3; XL – IV, 46, 1; XLV, 1, 9; XLV, 41, 6).

През 167 г. пр.н.е. на събранието в Амфиполис римляните разтурили този политически съюз, оглавяван от македонския цар, и на негово място установили по думите на Полибий и Тит Ливий нови четири демократични политии, всяка от които се управлявала от консилиум и един избран магистрат (Polyb. XXXI, 2, 12; Liv. XLV, 29). Когато описва четвъртата област с център Пелагония, по същество Горна Македония, Тит Ливий отбелязва, че в нейните граници били еордеите, линкестите, пелагоните, а още и Атинтания, Тимфеида и Елимиотида. Римският историк пропуска една от най-важните области на региона и това е Орестида. Отсъствието ѝ от този списък едва ли е случайно. Все повече свидетелства днес покрепят идеята, че в разгара на бойните действия между македоните и римляните Орестида се откъснала под римско влияние от македонското царство и формирала свой собствен политически съюз (Κανατσούλης, 1970: 186; 1977: 131).

Съществуването на този съюз се доказва днес от епиграфски паметник от о-в Делос, от епохата на Филип V (221 – 179 г.)

(Срв. Κανατσούλης, 1970: 187). По тази причина и обикновено създаването на койнона на орестите (Κοινὸν Ὀρεστῶν) се свързва с времето след битката при Кинос Кефале през 197 г. пр.н.е. От гледна точка на времето, когато е създаден, и на същността му, орестийският койнон трябва да се включи в състава на характерните за елинския свят съюзи с федеративен характер, чиято основна дейност била в сферата на политиката, като ахейският съюз, койнонът на македоните, койнонът на пеоните и др. Във връзка с орестийската независимост някои съвременни автори са склонни да говорят и за появата на собствено орестийска ера, която започвала от 197 г. пр.н.е. (Walbank, 1940: 163, 2; Hammond, 1972: 114–115; Κανατσούλης, 1970: 186; 1977: 131).

Ако се приеме влиянието на римляните при формирането на орестийския койнон, ще трябва да се отбележи, че следваща съществена предпоставка за появата на институцията на койнона в Горна Македония е римската политика на Балканите. Това бил един успешен опит на Рим за разкъсване на съюзните връзки между членовете на койнона на македоните. Същата политика била продължена и през 167 г., когато римският сенат и Л. Емилий Павел разделили царството на Персей на четири части. И отново, вероятно преди всичко с тази цел, към средата на II в. пр.н.е., когато Рим обявил за свободна цяла Горна Македония. Предоставянето на “свобода” не било толкова независимост, тъй като римските легиони не се оттеглили от новите територии, колкото реверанс към местните народи, който ги противопоставял на македоните. От друга страна, свободата унищожавала и съюзните връзки между тях самите в рамките на Горна Македония, като в новата административна и политическа организация римската власт наложила ролята си на посредник в техните отношения. Тук проличава особено добре и опитът на римската република от системата на съюзни договори с италиейските племена, наложена през IV – III в. пр.н.е., така че не е съвсем обосновано да се говори за административни експерименти в Македония към средата на II в. пр.н.е.

Почти никакви сведения няма за койнона на орестите, а и за останалите области, от 148 г. пр.н.е. до епохата на Принципата. Знае се само, че съществувал римски закон от 59 г. пр.н.е., който

нареждал строго пазене на привилегиите на свободните градове в завладените територии. Именно него в частност нарушил Пизон в качеството си на провинциален управител на Македония, като предоставил на приятеля си Поплий Клодий правото да се намесва в икономическото управление и съдебните дела. Произволите на Пизон съвсем пряко засегнали Орестидата. От обвинителната реч на Цицерон се установяват сериозни конфликти между орестите и римските колонисти от Дирахиум, в резултат на които последните дали паричен подкуп на Пизон, за да убие Платон – виден граждани на Орестидата, в чийто дом бил отседнал Пизон (Cic.In.Pison. 34–35. Срв. ИТМ, 1949: 146–147; Κανατσούλης, 1970: 190, 18).

През епохата на Принципата в рамките на провинция Македония съществували поне 5 койнона койнонът на македоните, който е извън темата на настоящия доклад, и койноните на орестите, на елимеите, на достонеите и на неаполитите. Към тях в съвременната историография се добавят и “етносът на линкестите”, “демосът на дасаретите” и “демосът на дерииопите” – всички в Горна Македония. По въпроса за същността на тези регионални структури Ф. Папазоглу и Д. Канацулис засъпват тезата, че това били политически и административни съюзи, които се отличавали от койнона на македоните, който имал преди всичко религиозни функции, свързани с императорския култ (Papazoglou, 1959: 164; Κανατσούλης, 1977: 131). Сравнението обаче не е съвсем уместно, защото койнонът на македоните търпи развитие през императорската епоха – от общност на македоните, такива, каквито са и общностите на народите в Горна Македония, към провинциален съюз на градовете в Македония след 212 г., а компетенциите му били не само в сферата на религиозната проблематика, а имали по-широко обществено значение (Митрев, 2002: 63–96).

Широко обществено значение имали и регионалните койнони в Горна Македония с тази основна разлика, че били с много по-малък териториален обхват. Известните днес епиграфски паметници показват, че се свързвали с територията на една племенна област или с конкретна градска територия (Kazarow, 1923: 288–289; Вулић, 1931: 31–32, № 63; 167, № 437; Düll, 1977: 363, № 180; Ριζάκης – Τουράτσογλου, 1985: 49–50, № 35; 50, № 36; 179–181,

№ 188; IG X, 2, 2, 1, № 192). Върху тяхната същност оказвала влияние и степента на урбанизация на съответната територия. В Орестидата например, доколкото има сведения, койнонът на орестите се явявал като съюз на разположените там градове – Амантия, Батюна, Аргос Орестикон, Келетрон, Алейфусес и Люкай. Същото може да се приеме и за койнона на елимеите, в който, изглежда, участвали градовете Еани, Кесарей и Облостия. По-различна била обаче ситуацията в Линкестидата, където освен Хераклея Линкестис други значими градски центрове през I – II в. от н.е. нямало. В Дериопос по същото време се обединявали в рамките на местната асоциация градът Стюбера и селата Брианий и Алкоменай. Докато койнонът на неаполитите и койнонът на достонеите се свързвали само с градската територия съответно на Неаполис, с предполагаема локализация при дн. с. Владилевци на запад от Велес, и с територията на Достонеос при дн.с.Пещани (Прилепско), за който дори не е сигурен и градският статут (Parazoglou, 1959: 163–171; Κανατσούλης, 1970: 184–192; 1977: 129–134; Митрев, 1999: 769–773).

В този смисъл относно териториалния обхват регионалните койнони в горна Македония не били еднакви. Вероятно с това се свързва и разнообразието на използваните термини при тяхното споменаване в изворите. Там, където съществуват градски структури, се наложила употребата на термина “койнон”, а където липсвали – на “етнос” и дори “демос”. Така например съюзът на орестите се споменава в посвещение за император Клавдий (41 – 54 г.) от Аргос Орестикон като “койнон на орестите”, а в декрет от древния полис Батюна от II в. като – “етнос” на орестите (Ριζάκης – Τουράτσογλου, 1985: 168–176, № 186; 179–181, № 188). Съюзът на елимеите е известен само като “Ἐλιμιωτῶν τὸ Κοινὸν” от два епиграфски паметника от района на града Еани, в които се почитат Антонин Пий (138 – 161 г.) и Марк Аврелий (161 – 180 г.) (Ριζάκης – Τουράτσογλου, 1985: 49–50, № 35; 50, № 36). Докато общността на линкестите се споменава в надпис от Хераклея Линкестис (при дн. Битоля) от първата половина на II в., като “τὸ Λινκηστῶν ἔθνος” (IG X, 2, 2, 1, № 53). Успоредно с нея, в същия текст, се отразява и полисът Хераклея. В основата на тезата за съществуването и при дериопите на подобна общност са няколко паметника от I в. от н.е., в които според Ф.Папазоглу

определението δῆμος Δερριόπων било със значение на административен термин, представящ “народа на дериопите” (Pazaroglou, 1959: 165–167; 1988: 295–297).

Основни колективни органи при работата на регионалните койнони в Горна Македония били самото събрание на койнона или етноса и един съвет, известен като синедрион в Орестиди и Достонеос (Ριζάκης – Τουράτσογλου, 1985: 181, № 189; Pazaroglou, 1974: 292, № 8) и като булевтерион – в Дериопос и Линкестиди (IG X, 2, 2, 1, № 53; № 300). Ръководителите на тези регионални койнони се отразяват като “πρεσβευταί” в Орестиди и Линкестиди и като “οἱ ἀποκληρωθέντοι προέδροι” в Дериопос. Освен тези общи означения обаче понякога се отразяват и с конкретните им длъжности и титли – ἐπιμελήτης τοῦ ἔργου и ἀγωνοθέτης, които показват задълженията им, свързани с организацията на обществения живот в съответния регион и с уреждането на религиозните празненства. Има и нерешени въпроси обаче, като въпроса за длъжността на архиерея, която засега не може да се свърже категорично с регионалните койнони. Не е съвсем ясно дали достигналите до нас извори за архиереи в тези земи се свързват с регионалните койнони, или се имат предвид местни (градски) архиереи от времето след включването на тези области в койнона на македоните (Ριζάκης – Τουράτσογλου, 1985: 138–139, № 149; IG X, 2, 2, 1, № 73).

Доколкото наличните днес свидетелства са ограничени, може да се отбележи, че регионалните койнони в Горна Македония се запазили до епохата на Каракала. С издаването на едикта от 212 г. съществуването на тези местни структури се обезсмислило. Идеята за обособяване и разграничаване на местните народи от македоните вече не била актуална. С появата на градските центрове и с разпространението на римското гражданско право в тези земи логично се достигнало и до техния край. След 212 г. свободното население в областите на Горна Македония било приобщено към ромеите така, както и в останалите райони на провинция Македония свободно родените също вече били приети в кръга на римските граждани. Териториите на регионалните койнони били придадени към койнона на македоните и оттук нататък станали негови неразделни части. Дори нещо повече, някои от горномакедонските фамилии бързо успели да се наложат в ръководството на провинциалния съюз на македонските градове.

ЛИТЕРАТУРА

Вулић 1931: Вулић, Н. Антички споменици наше земље. – Споменик 71, Београд, 1931.

ИТМ. Извори за старата историја и географија на Тракија и Македонија. С., 1949.

Митрев 1999: Митрев, Г. Койнонџт на оrestите. – Научни трудове на ПУ. Т. 37, кн. 1, – Филологија, 1999, 769–773.

Митрев 2002: Митрев, Г. Религиозни институции и общества в провинција Македонија (148 г. пр.Хр. – 284 г. сл.Хр.). Пловдив (дисертација), 2002.

Beloch 1924 – 1927: Beloch, K.-J. Griechische Geschichte I – IV², Berlin-Leipzig, 1924–1927.

Bengtson 1950: Bengtson, H. Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit, München, 1950.

Edson 1972: Edson, Ch. Inscriptiones Graecae, X, 2, 1, Berolini, 1972.

Düll 1977: Düll, S. Die Götterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit. – In: Münchener archäologische Studien, Band 7, 1977.

Hammond 1972: Hammond, N. G. L. A History of Macedonia, I, Oxford, 1972.

Kazarow, G. Inscriptions et antiquités de la Macédoine occidentale. – BCH 47, 288–289,

Müller 1905 – 1906: Müller, M. Titi Livii ab urbe condita libri, I – II, Lipsiae, 1905 – 1906.

Papazoglou 1959: Papazoglou, F. Sur les koina régionaux de la Haute Macédoine. – Živa Antika 9, fasc. 1–2, 1959, 163–171.

Papazoglou 1974: Papazoglou, F. Inscriptions de Pélagonie. – BCH 98, 271–297.

Papazoglou 1988: Papazoglou, F. Les villes de Macédoine à l'époque romaine – BCH, Sypl. 16, 1988.

Walbank 1940: Walbank, F.W. Philip V of Macedon, Cambridge, 1940.

Κανατσούλης 1955: Κανατσούλης, Δ. Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων. – Makedonika 3, 1953 – 1955, 27–102.

Κανατσούλης 1970: Κανατσούλης, Δ. Ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἄνω Μακεδονίας κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. – Ancient Macedonia I, 1970, 184–192.

Κανατσούλης 1977: Κανατσούλης, Δ. Τὸ κοινὸν τῶν Ἑλιμιωτῶν. – Ancient Macedonia II, 1977, 129–134.

Ριζάκης, Θ. – Τουράτσογλου 1985: Ριζάκης, Θ. – Τουράτσογλου, Γ. Ἐπιγρῆς Ἄνω Μακεδονίας, Τόμος Α΄. Ἀθήνα, 1985.